

№4 2019 (98)

Видається з жовтня 1999 року
Реєстраційне свідоцтво:
серія **КВ №23669-13509 ПР**
від 9 листопада 2018 року
ISSN 1562-529X
Передплатний індекс: 22863

ЗАСНОВНИКИ:

Харківський національний
університет радіоелектроніки

Харківський національний
педагогічний університет
ім. Г. С. Сковороди

Харківський регіональний інститут
державного управління Національної
академії державного управління
при Президенті України

Приватна фірма «Колегіум»

РЕДАКЦІЯ

І. Ф. ПРОКОПЕНКО,
головний редактор

Л. О. БЕЛОВА,
заступник головного редактора

О. П. КОТУХ,
відповідальний редактор

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Україна, 61166, Харків,
просп. Науки, 14. ХНУРЕ

тел.: +38 (093) 688-43-30,
+38 (057) 702-08-30

E-mail: newcollegium.journal@gmail.com

Затверджено вченою радою

ХНПУ ім. Г. С. Сковороди,
протокол № 11 від 25.11.2019

**Журнал внесено до переліку
наукових фахових видань України
з педагогічних наук**

**Видається за сприяння
Ради ректорів вищих навчальних
закладів Харківської області
та Харківського університетського
консорціуму,
за підтримки Департаменту науки
і освіти Харківської обласної
державної адміністрації**

НОВИЙ Колегіум

НАУКОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЖУРНАЛ

ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

РЕДАКЦІЙНА РАДА

В. І. АСТАХОВА, доктор історичних наук, професор

А. В. БАБІЧЕВ, кандидат наук з державного управління

В. С. БАКІРОВ, доктор соціологічних наук, професор, академік
НАН України, член-кореспондент НАПН України

Л. О. БЕЛОВА, доктор соціологічних наук, професор

Ю. Д. БОЙЧУК, доктор педагогічних наук, професор

С. В. ГАЗАРЯН, доктор наук з державного управління, професор

В. М. ГРИНЬОВА, доктор педагогічних наук, професор

І. В. ДУНАЄВ, доктор наук з державного управління, доцент

М. Б. ЄВТУХ, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України

С. Т. ЗОЛОТУХІНА, доктор педагогічних наук, професор

О. М. ІОНОВА, доктор педагогічних наук, професор

М. М. КОВАЛЕНКО, доктор наук з державного управління, доцент

О. Е. КОВАЛЕНКО, доктор педагогічних наук, професор

Т. В. КРУТСЬКИХ, доктор фармацевтичних наук, професор

В. М. ЛІСОВИЙ, доктор медичних наук, професор, член-кореспондент
Національної медичної академії України

О. В. НАНКА, кандидат технічних наук, доцент, академік Української
національної академії наук екологічних технологій

С. В. ПАНЧЕНКО, доктор технічних наук, професор

В. С. ПОНОМАРЕНКО, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

І. Ф. ПРОКОПЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, академік
НАПН України

В. П. САДКОВИЙ, доктор наук з державного управління, професор

О. Л. СИДОРЕНКО, доктор соціологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

В. В. СЕМЕНЕЦЬ, доктор технічних наук, професор

Є. І. СОКОЛ, доктор технічних наук, професор, член-кореспондент
НАН України

В. П. СОЛОВИХ, доктор наук з державного управління, професор

А. М. ТУРЕНКО, доктор технічних наук, професор, академік
Транспортної академії України

Ю. О. УЛЬЯНЧЕНКО, доктор наук з державного управління, доцент

О. І. ЧЕРЕВКО, доктор технічних наук, професор, академік Української
академії наук, академік Міжнародної академії холоду, академік
Інженерної академії України

Д. В. ШВЕЦЬ, кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ОСВІТА ТА СУСПІЛЬСТВО

<i>І. Прокопенко, Ю. Бойчук</i> Харківському національному педагогічному університету імені Г.С. Сковороди — 215 років!	3
---	---

ПІД ЗНАКОМ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

<i>І. Прокопенко</i> Г. С. Сковорода і українська освіта: вчора, сьогодні, завтра.	12
<i>С. Бакай, Л. Перетяга</i> Вшанування пам'яті видатного українського педагога й філософа Григорія Сковороди у XX столітті (за архівними матеріалами). До 300-річчя з дня народження	21
<i>М. Култаєва</i> Філософська педагогіка Г.С. Сковороди: оригінальна відповідь на виклики модерного суспільства	24
<i>Т. Паньок</i> Роль Г. Сковороди у культурному поступі Слобожанщини.	30
<i>Н. Радіонова</i> Філософсько-освітні інтенції в творчості Григорія Сковороди	35
<i>В. Ворожбит-Горбатюк, Н. Борисенко</i> Формування педагогічного оптимізму студентів ресурсами матеріалів творчої спадщини Григорія Сковороди	39
<i>О. Іонова</i> Порівняльний аналіз педагогічних поглядів Г. Сковороди та Р. Штайнера.	43
<i>Н. Левченко</i> Концепт сакральної антропології в структурі біблійної герменевтики Григорія Сковороди як засіб виховання духовності особистості	48
<i>О. Друганова, В. Білик</i> Г. Сковорода про роль розумового виховання у формуванні особистості	54
<i>С. Лавренко</i> Щастя та його пошуки у морально-етичній філософії Г. С. Сковороди.	59
<i>Л. Ткаченко</i> Риторичний доробок Григорія Сковороди	63
<i>Т. Довженко, В. Тихонович</i> Працюємо під знаком Григорія Сковороди	68

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ

<i>А. Боярська-Хоменко, А. Денисенко</i> З досвіду організації наукової, навчально-методичної та виховної діяльності кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки	73
---	----

МЕТОДОЛОГІЯ ОСВІТИ

<i>О. Іонова</i> Реалізація ідей Штайнер-педагогіки в освітньому процесі Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди	78
--	----

ЛІТОПИС

<i>С. Криворучко</i> Порядна людина (Спогади про Л.Г. Фрізмана)	84
<i>С. Золотухіна, Л. Зеленська</i> Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи в структурі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди: сторінки історії ...	90
<i>О. Башкір, С. Золотухіна</i> Сковородинівські традиції в життєдіяльності очільників кафедри педагогіки ХДПІ (30-ті роки XX ст.)	100
<i>В. Зоря, Н. Пономарьова</i> З історії наукових шкіл фізико-математичного факультету	108
<i>В. Борисов, Г. Князь</i> Факультет іноземної філології ХНПУ імені Г.С. Сковороди: історія і сьогодення	114
<i>В. Коробейнік, Т. Кравчук</i> Факультет фізичного виховання і спорту: історія та сучасні реалії.	117

ІНФОРМАЦІЯ

Анотації.	122
----------------	-----

Мова видання — українська, російська, англійська.
Художник обкладинки *О. Дербілова*.
Виконавець комп'ютерної верстки *В. Тарасенко*.
При використанні матеріалів журналу посилання на «НК» обов'язкове.
Точка зору редакції може не співпадати з точкою зору авторів.
Підп. до друку 30.11.2019. Формат 84×108/8. Папір офсетний.
Друк на ризографії. Умов. друк. арк. 9,7. Облік.-вид. арк. 9,2.
Тираж 300 прим. Зам. № 111. Ціна договірна.
Частина тиражу розповсюджується безкоштовно.

Адреса редакції: Україна, 61166, Харків, просп. Науки, 14, Харківський національний університет радіоелектроніки.
Тел. (057) 702-08-30. E-mail: newcollegium.journal@gmail.com
Оригінал-макет підготовлено і тираж надруковано в ПФ «Колегіум», 61093, Харків, вул. Іллінська, 57/121, тел. (057) 703-53-74. Свідчення про держреєстрацію: серія КВ № 16592-5064ПР від 23.04.2010.

© «Колегіум», 2019.

УДК 37.03

Г. Сковорода про роль розумового виховання у формуванні особистості

Олена Друганова,

доктор педагогічних наук, професор,

Вікторія Білик,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

На сучасному етапі розвитку суспільства ефективність соціально-економічних перетворень залежить у першу чергу від кадрового забезпечення, від наявності всебічно освічених і розвинених особистостей, які здатні адекватно оцінювати нові обставини, успішно вирішувати професійні проблеми та бути конкурентоспроможними на сучасному ринку праці.

Одним із шляхів вирішення поставлених завдань є осмислення й творче використання спадщини видатних вітчизняних педагогів, мислителів, зокрема Григорія Савича Сковороди, яка, за словами І. Іванько, входить до найкращих скарбів вітчизняної культури XVIII ст., а сам він є помітною постаттю серед відомих співвітчизників філософського та літературного спрямувань [1, с. 6]. Зазначимо, що високо оцінюючи педагогічну спадщину Г. Сковороди, відомий український педагог Софія Русова писала: «Не всі твори Сковороди мають значення для виховання, але в багатьох із них висловлені такі думки, які освітлюють філософське і громадське значення виховання, показують напрямки, якими бажано вести дитину до свідомості». Серед них значне місце займає проблема підготовки «істинної», вільної людини, різнобічно розвиненої, щасливої, корисної для суспільства. Наголосимо, що винят-

кового значення у цьому процесі Г. Сковорода відвів вихованню розуму, основними завданнями якого вважав усвідомлення свого духовного стану, організацію роздумів, здатність чітко висловити думку тощо.

Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що творча спадщина Г. Сковороди завжди була й залишається предметом особливої уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників — істориків, філософів, педагогів, психологів — Д. Багалія, Ю. Барабаша, Д. Чижевського, І. Іванько, А. Ніженця, Л. Ушкалова, І. Пухи та багатьох інших. Проте проблема визначення й аналізу особливостей поглядів Г. Сковороди про роль і значення розумового виховання у формуванні особистості все ще залишається однією з найменш досліджених.

Мета статті — висвітлити погляди Г. Сковороди про роль розумового виховання у формуванні особистості.

Аналіз історико-педагогічних джерел дозволяє стверджувати, що Г. Сковорода надавав особливого значення у формуванні особистості, її розвитку й діяльності розуму. Так, видатний український просвітителі стверджував, що розум формує людину, є найголовнішою перевагою людини над іншими живими істотами, її найдорогоціннішим скарбом, а думка є серцевиною людської істоти, її справжнім

началом, «самым точным есть человеком и главою» [1, с. 126]. Г. Сковорода зауважував, що всі рухи тіла людини, уся її діяльність підпорядкована мисленню, є втіленням її думок. «...Называемое нами око, ухо, язык, руки, ноги и все наше внешнее тело само собою ничего не действует и ни в чем. Но все оно порабощено мыслям нашим», — писав просвітителю у одному з перших своїх філософських діалогів «Наркісс. Разглагол о том: узнай себе» [1, с. 125]. Саме розум, за твердженням Г. Сковороди, разом із стриманістю відрізняє людину від тварини. Він підкреслював, що коли ми хочемо пізнати навколишній світ, то повинні досягнути свій внутрішній світ, пізнати самих себе, і, лише знайшовши опору та систему вимірів у собі, можемо правильно осмислити світ навколишній. «Когда хотим познать небеса, земли и морские просторы, обязаны, оценить себя ... своими мерками. Когда же у нас нечего измерить, то и остального нам не понять. Если мы вокруг не видим, то сможем ли оценить окружение? Не познав себя первоначально, как можно рассуждать о других?» — зауважував просвітителю [1, с. 131]. Наполягаючи на думці, що наша тілесна природа пов'язана і залежить від розуму, Г. Сковорода підкреслював, що «...немає відпочинку думкам, вони весь час рухаються, хвилюються безперервно в будь-який час...Роздуми помірковані, перевірені, активні... вони керують людиною в її житті» [1, с. 125–126].

Для формування сил розуму, на думку Г. Сковороди, потрібно вивчення різних наук. Адже розум, як і тіло, як зазначав просвітителю, потребує постійного живлення і залежить від кількості та якості поживних речовин, які людина одержує з їжею. Наголошуючи на тому, що «...розум ніколи не залишається пасивним; він завжди любить чим-небудь займатися» Г. Сковорода радив зайняти його (розум — О. Друганова) «...тим, над чим міг би він добре попрацювати, але гарним і не надмірним. Так ти уникнеш найлютішої нудьги і зможеш досягти щасливого життя» — наголошував просвітителю [1, с. 84–

85]. Зазначимо, що питання змісту освіти, як і інші проблеми педагогіки, видатний вітчизняний просвітителю розв'язував, керуючись ідеями про могутність розуму, спрямованого на пізнання світу, про значення науки, як знаряддя мудрості, про свободу і щастя людини. Найголовніше, найдорожче для людини, як стверджував Г. Сковорода, — це щастя. «Нет слаже для человека и нет нужнее, как счастье», — зауважував він у творі «Начальная дверь ко христианскому доброду», написаному у 1766 р., призначеному «молодому шляхетству Харкова та губернії» [1, с. 114]. Стати щасливою людина може шляхом самопізнання, освіти, науки, займаючись відповідною «натурі» вільною і корисною для громади працею. «Пізнай себе, — говорить просвітителю, — Є в тобі цар твій, отець і наставник» [2, с. 207]. За поглядом Г. Сковороди, пізнання себе сприяє пізнанню людиною глибин навколишнього світу, а справжнє, глибоке пізнання навколишнього світу сприяє й заглибленню людини в себе. Тому вона не може вважати себе мудрою, якщо не пізнає й не осмислює сама себе. Така людина, як говорить філософ, не розуміє біблейської символіки, не досягає навколишнього світу, «не понять ... значит потеряют себя самого» [4, с. 159].

Г. Сковорода переконливо доводив, щоб зрозуміти себе і навколишній світ, «злетіти до сонця», будь-хто повинен оволодіти значною кількістю інформації, зробити її «соком і кров'ю», правильно застосовувати знання. Засуджуючи сучасну йому шкільну освіту, просвітителю висміював «підлих шкільних богословцев кvasни», осуджував навчання «заради кошелька», для здобуття «знатнейших зvanий», таврував ганьбою заклади, де голови вихованців начиняли всілякими нісенітницями і де науки перетворювалися на «орудіє злоби». У притчах «Благодарний Еродій» та «Убогий жайворонок» філософ-просвітителю яскраво змалював образи характерів певних людей тодішнього суспільства: Еродій — це тип людини, відданої розумним традиціям на-

родного виховання, національним ідеям; мавпа Пішек — міщанка й пристосуванка; Тетервак — тип недолугої, нерозумної людини, вихованої у міщанських традиціях, ворожих народові; Жайворонок — тип людей, котрі повинні через активну патріотичну працю наблизити свободу; Вовк — амбітна людина, схильна до закабалення тощо.

Притчами, байками і безпосередньою педагогічною діяльністю Г. Сковорода порушував питання необхідності докорінного перетворення змісту освіти. Він пропонував знайомитись із тими сторінками цікавого, що допоможе людині в усвідомленні себе як частини світу, спрямує до праці за покликом, а відповідно до щастя. Треба знати те, що допомагає «розуміти істину щастя», треба «учити о мире, щастии и премудрости». Г. Сковорода наполягав на нерозривному зв'язку розумового виховання з ідеєю природовідповідності у вихованні, з ідеєю «сродної праці», а розв'язуючи проблему змісту освіти, виходив із принципу народності: освіта повинна бути народною, загальнодоступною і безкоштовною для всіх дітей.

Г. Сковорода, високо шануючи мову рідного народу, дбав про виховання в учнів любові до неї. Прагнучи до навчання на базі рідної мови, просвітителю часто вживав не тільки в поезії, а й у викладанні в школі, у бесідах під час індивідуального навчання українські слова, близькі й зрозумілі учням. «Как он писал для своей стороны, то и употреблял иногда малороссийские наречия и правописания, употребляемое в произношении малороссийском: он любил всегда природный язык свой», — свідчив учень просвітителя М. Ковалинський [1, с. 435]. Зазначимо, що для учнів Харківського колегіуму він переклав «малоросійськими фарбами» байку Езопа про музиканта Вовка, й яка «...успіла до того, что пастырь добрый Иоасаф Мицкевич больше 40 отроков и юнош свободил от училищного ига во путь природы их, ревнуя человеколюбие — не тщеславию» [1, с. 248–249].

Добре знаючи і цінуючи стародавні — грецьку і латинську — мови, Г. Сковорода

залучав своїх учнів до їх вивчення, зауважував, що любов до «грецьких муз» буде найкращим доказом любові учня до вчителя. Захоплюючись працями античних філософів і поетів, називав їхню спадщину тією «... літературою, яка ... надихає на все прекрасне й корисне». Водночас, шануючи інші мови, просвітителю засуджував тих, хто без потреби заміняв рідну мову іноземною, і сам «рідко примушував себе висловлюватися по іноземному».

Чимало дослідників спадщини Г. Сковорода (І. Пуха, А. Відченко, Г. Стельмахович та ін.) віддають йому першість й у вимозі вивчення усної народної творчості, яка, за його висловом, «неопално» береже витоки мудрих надбань минулого. Його вихованці мали можливість знайомитись із творами, пісненими мотивами, що вважаються перлами творчості народу. Наприклад, у «Благодарный Еродій» залучено пісню про мак, яка і донині живе в українській етно-педагогіці:

«Соловеечку, сватку, сватку!

Че бывал же ты в садку, садку?

Че выдал же ты, как сеют мак?

Вот так, так! Сеют мак.

А ты, шпачку, дурак ...» [1, с. 319].

Г. Сковорода чільне місце у змісті освіти відводив філософії, яка, за його словами, є для людини «всеозброєнням» і «совершеннейшей музыкой». Просвітителю наголошував на необхідності знання філософії, вивченні праць філософів античного світу та нового часу — Аристотеля, Вергілія, Горація, Демосфена, Діогена, Платона, Плутарха, Цицерона та інших. Зазначимо, що у багатьох своїх листах до учнів Г. Сковорода звертався до спадщини філософів, як до аргументу для підсилення чи доказу якоїсь думки, поради. Наприклад, захоплюючись наданим Плутархом яскравим описом справжньої дружби, Г. Сковорода наводить його слова учневі: «Як монету, так і друга, слід випробувати раніше, ніж він буде потрібний, щоб пізнати його не після того, як ми постраждали. Треба мати досвід у пізнаванні підлесни-

ка, щоб не зазнати неприємностей. В противному разі ми опинимося у становищі тих, хто, покуштувавши, нарешті, отруту, відчув, що вона смертельна...» [1, с. 405].

Педагог-мислитель вимагав вивчати також «теорію поезії», яку сам читав у Переяславському та Харківському коле́гіумах. Його підручник-правила «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству оной», були, за словами М. Ковалинського «проще и вразумительнее для учеников, совсем иное и значительное понятие приносили о науке» [1, с. 408].

Важливою та необхідною для розумової освіти Г. Сковорода вважав також і художню літературу, яку розумів джерелом справжньої радості людини, потужним засобом оцінювання людиною себе і навколишньої дійсності. Педагог-мислитель стверджував, що вивчення книг є найкращою дорогою пізнання наукових джерел. Зауважимо, що листуючись із учнем, Г. Сковорода пропонував йому «читати і перечитувати небагатьох авторів, але найкращих», «... читати не так багато щодо кількості, як багато щодо якості»; нагадував, що в слові закладено не тільки добро, «...а й скрити знаходяться диавольския сети, а тому с великим опасением поступать должно, дабы при самом чтении ... не вплутаться нам в сито лукавое ...» [1, с. 460].

У процесі наукового пошуку встановлено, що Г. Сковорода вимагав із усією серйозністю ставитися й до історії, цінував глибокі та всебічні знання цієї науки. Просвітитель засуджував тих, хто обмежувався поверховими й «папужачими» знаннями з історії, хто зводив її вивчення до запам'ятання «несколько десятков любовных историй и гражданских», називав їх «молокососными мудрецами».

На переконання Г. Сковорода потрібно також вивчати «грецькі музи», «музику...», «живописную хитрость», без яких не можна відчувати всієї краси природи, людини, життя. «Краски на картине всяк видит, но чтоб рисунок и живость усмотреть, требуется другое око, а не имея оное «слеп в живописи». Те саме стосується і музики:

хто не має підготовленого вуха — «нем в музыке».

Г. Сковорода вимагав вивчати і богослов'я. Так, у байці «Верблюд и олень» мислитель називав Біблію «джерелом», в якому «...как в зеркале, боголепно сияет невидимое, но пресветлейшее око божие, без которого вся ваша польза пуста, а краса мертва» [1, с. 100–101]. Мислитель зазначав, що Біблія є «солодшою від медової води й самого меду», проте одночасно є «звіром, який брехнею живе й по брехні повзає», «храмом вічної слави», який не навчає нічому, крім пізнання Бога, проте «вчить усьому». Наголосимо, що не визнаючи церкву, Г. Сковорода був переконаний, що релігія — це особистий досвід людини, наполягав на тому, що слід шукати в собі «істинну людину», відкрити у душі своїй Бога як творчу силу, любов [2, с. 243].

Радив Г. Сковорода «изобильно вкушать точні науки: математику, медицину, фізику, механіку, хімію», а також вивчати астрономію, географію й економіку [1, с. 171].

На погляд філософа, знання не здатні уберегти від вад, тому, їх засвоєння слід поєднувати з формуванням високих моральних якостей, без яких навчальний процес буде штучним, удаваним, фальшивим, справжнє гарне виховання проявляється як єдність істини й доброчесності [2, с. 246]. Адже для Г. Сковороди «сила, содержание и конец учебного упражнения было сердце, то есть основание блаженной жизни» [4, с. 502]. Мислитель вважав, що потрібна гармонія між розумом і волею. Розумова діяльність є одночасно джерелом високих моральних почуттів, тією силою, яка облагороджує серце.

Варто підкреслити, що розвивати розум — означає, за Г. Сковородою, черпаючи знання з мудрих книг, пам'ятати, що найголовнішим джерелом знань є саме життя. «Воззри на мир сей. Взглянь на род человеческий. Он ведь есть книга, книга же черная, содержащая беды всякого рода, аки волны, встающие ... на море. Читай ее всегда и поучайся ...» [4, с. 522]. Водночас зазначимо, що Г. Сковорода на-

голошував на перевазі розуму й мислення над впливом книжності, поверхових відомостей і знань. «Не розум від книг, але книги від розуму народились, — писав він. — Хто чистими роздумами в істині очистив свій розум, той подібний до дбайливого господаря, що джерело чистої води живої в домі своєму викопав» [1, с. 181–182]. За переконанням Г. Сковорода необхідно пов'язувати засвоєння знання з практикою, із життям.

Прагнення до знань, бажання вчитися, ініціативу, самостійність і наполегливість у розумовій праці потрібно збудити ще в юності. «Якщо ти добре посієш в теперішньому, — писав він М. Ковалінському, — то добре пожнеш у майбутньому, і ніхто з тих, хто придбав святі звичаї, не буде позбавлений у старості своїх заощаджень». Тому, прагнучи захопити своїх учнів корисним читанням, Г. Сковорода нагадував їм мудрість Е. Роттердамського «пам'ятай, що ніщо не минає так швидко, як юність» і Плїнія «загублений той час, який ти не використав на навчання» [1, с. 412].

Проведений науковий пошук свідчить, що значне місце в спадщині Г. Сковорода займає й проблема пошуку методів навчання й розумового виховання. Український мислитель різко засуджував скокування людської думки і волі авторитаризмом та догматикою. Він критикував існуючу у ті часи практику, коли навчання зводилося в основному до механічного заучування текстів, відзначалося суворою дисципліною. У вступі до курсу лекцій «О християнском добронравіи», Г. Сковорода закликав слухачів самостійно, критично і творчо мислити: «Любезные ученики, не бойтесь! Поднимайтесь дерзновенно к тому, на которого лице не могли вы за ужасом смотреть на Фаворе. Слушайте, что говорит: «Держайте!...»» [4, с. 7].

Зазначимо, що досягнення істини, на думку Г. Сковорода, неможливе без власної ініціативи, самостійності й активності. «Як нерозумно випрошувати те, чого можеш сам досягти», — писав він [3, с.141].

Наприклад, просвітителю радив Ф. Жебокрицькому «... слідувати, дивитися навкруги, дивитися вперед, шукати, стукаючи, настоювати... уперто і наполегливо...». «Лише стійкість одержить в нагороду вінок», — писав він [1, с. 429]. Наголосимо, що у своїй практичній діяльності Г. Сковорода широко застосовував розповіді, бесіди й екскурсії-прогулянки.

Важливого значення Г. Сковорода надавав й справедливій, об'єктивній оцінці. Так, просвітителю радив оцінювати учнів диференційовано й справедливо. Цікавими є характеристики-оцінки, що надавав своїм вихованцям Г. Сковорода: «весьма остр», «остр», «зверок острой», «горазда понят», «очень понят», «весьма понят», «не понятен», «не годен», «не очень понят», «весьма не понятен», «туповат», «туп», «очень туп», «самая безтолковица» [3, с. 141].

Проблема формування особистості, осмислення ролі розуму й розумового виховання у цьому процесі постає у творах видатного філософа-просвітителя Г. Сковорода як стрижнева, має прогностичний характер і спрямована на всебічний розвиток майбутнього покоління.

Література

1. Григорій Сковорода. Вірші. Пісні. Байки. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. / упор., вступна стаття і приміт. І.В. Іваньо. Київ : Наук. думка, 1983. 542 с.
2. Історія педагогіки ; за заг. ред. А.В. Троцько. Харків, 2008. 545 с.
3. Микитсь В. Давньоукраїнські студенти і професори. Київ : Абрис, 1994. 288 с.
4. Пуха І.В. Деякі питання теорії навчання в спадщині Г.С. Сковорода // Педагогічні ідеї Г.С. Сковорода. Київ : Вища шк., 1972. С. 103 – 116.
5. Сковорода Григорій. Твори в 2-х т. Київ : Вид-во АН УРСР 1961. Т. 1. С 7; Т. 2 — С. 15–160, 207, 502, 522.

21.10.2019